

פרגים

הפרגים נזכרים במשנה פעמיים: כגידולי קיץ, בקשר לחיובם בדיני השביעית (שביעית ב ז), וברשימת הזרעים שמכינים מהם פת, אך אינם חייבים בדין החלה (חלה א ד). הם לא נזכרים בתוספתא, אך נזכרים כמה פעמים במדרשי ההלכה בהקשרים שונים (מכילתא פסחא ח; ספרי במדבר קי ועוד). הפרגים נזכרים פעם אחת בירושלמי (שביעית ב ה"ז) ופעם בבבלי (ר"ה יג ע"ב) כמשיחים לפי תומם.

הזיהויים

פרג תרבותי

■ **פרג תרבותי, פרג האופיום (Papaver somniferum)** - מין חד-שנתי ממשפחת הפרגיים. מוצאו באגן הים התיכון, ומשם התפשט לאזורים אחרים. משרף הפרג ניתן להפיק את הסם אופיום. זרעי הפרג, שאינם מכילים את הסם, משמשים בקונדיטוריה וכן להפקת שמן מאכל. כך זיהו רנאה"י, הערוך, רש"י, ריבמ"ץ, הגלוסר בכת"י פרמה, הרמב"ם, תנה"י, כפו"פ, רע"ב, אלג'אמע, מילונו של טובי, מכה"מ ותפא"י.¹

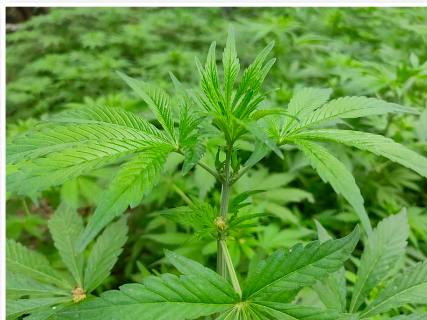
■ מין קטנית - כנראה זן תרבות של **לוביה מצרית (Vigna nilotica)** - מטפס ממשפחת

לוביה מצרית

דורה תרבותית

קנבוס

הקטניות. נפוץ בכל העולם, בעיקר באזורים טרופיים. בארץ מופיע בעמק החולה ובעמק הירדן, במישור החוף ובשפלה. תרמיליו גליליים ומכילים זרעים רבים, אכילים לאחר בישול. כך בזרעים גניזה א וזרעים גניזה ב.²

■ **דורה תרבותית, 'סורגום' (Sorghum bicolor)** - מין במשפחת הדגניים. מוצאה טרופי, שימשה מימי קדם כגידול תרבותי נפוץ. הדורה היא גידול קיץ, השורד בתנאי יובש קיצוניים. נחשבת כאחד מחמשת הדגנים החשובים ביותר מבחינה כלכלית, בעיקר כמזון חקלאי לבעלי חיים (אם כי ניתן להכין ממנה גם לחם). בעבר הייתה נפוצה מאוד באזורנו. כך זיהה רנאה"פ א.³

■ **קנבוס, 'קנאביס' (Cannabis)** - סוג של צמחים חד-שנתיים במשפחת הקנבאיים, הכולל שלושה זנים עיקריים. הקנבוס הוא צמח חד-שנתי, וצמיחתו מתחילה באביב. זני קנבוס שונים נושאים חומר פסיכואקטיבי. נוסף על שימוש בו כסם, משמש הקנאביס משחר ההיסטוריה גם לייצור סיבים, שמן זרעים ועוד. כך מזוהה אצל המליצה.⁴

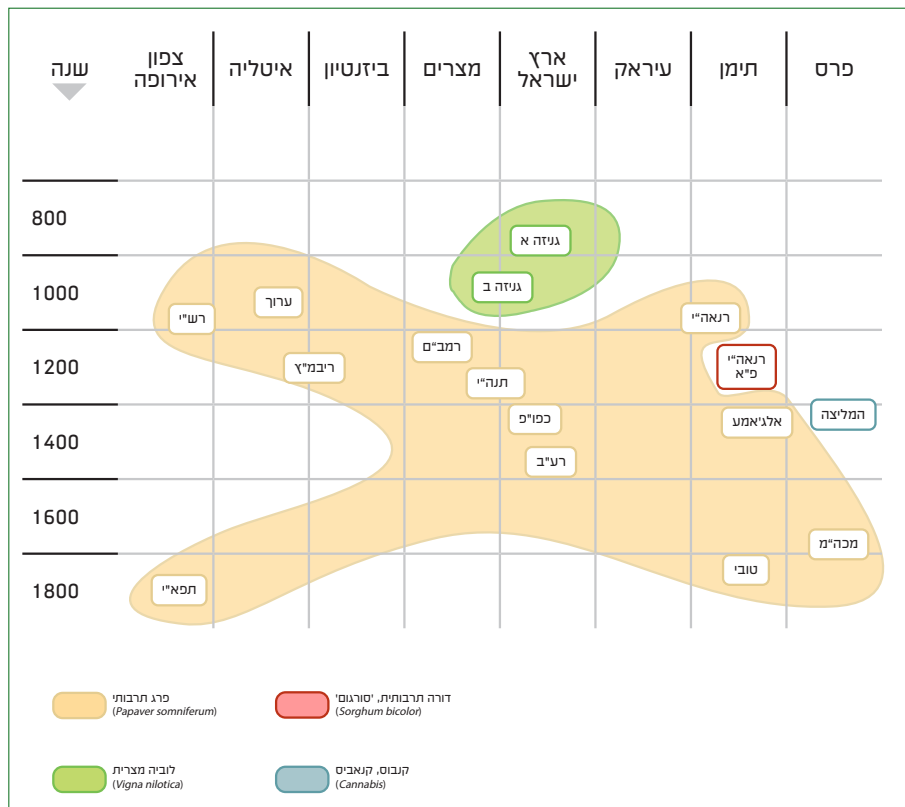
עיון

הזיהוי הנפוץ אצל הפרשנים לפרגים הוא פרג תרבותי, שמוזכר לראשונה אצל רנאה"י. הבעיה העיקרית עם זיהוי זה היא שהפרג גדל בחורף, ומהמשנה בשביעית משתמע שהפרגים גדלים בקיץ.

זיהויים נוספים שהוזכרו במקורות קדומים יחסית הם: מין קטנית - כנראה מין תרבות של לוביה מצרית, שנזכרה בכתבי היד מהגניזה, ודורה תרבותית, שנזכרה אצל רנאה"י פ"א, ומשמשת עד היום כגידול דגני חשוב. על אף קדמותם, לא מובאים זיהויים אלו אצל פרשנים נוספים.

זיהוי ייחודי נזכר אצל המליצה - הקנבוס. האם ייתכן שזיהוי זה קשור למסורת הזיהוי המרכזית (פרג תרבותי)? לשני הצמחים תכונות נרקוטיות בולטות, אם כי אין כל קשר בוטני או דמיון מורפולוגי ביניהם.

החוקרים חלוקים בשאלת הזיהוי של הפרגים: פלדמן מסכים עם המסורת של פרג תרבותי,⁵ ופליקס עם המסורת של דורה תרבותית.⁶ לעף מזהה עם דוחן תרבותי (*Panicum milliaceum*).⁷

הערות:

1. רנאה"י (שביעית עמ' 40): כשכאש [ובכת"י לונ. מוסיף שכך מופיע גם בערוך] והוא דקרי קיש קיש לפי שמשמיע קול כשכוש כשהוא בתוך אגוזיו < להלן רמב"ם; ערוך (ח"ו עמ' 410, ערך 'פרגין'): פ"י מקו בל' כנען [לשון כנען] אצל יהודי אירופה בימי הביניים היא כינוי לשפה או שפות סלאביות (אטקס ואחרים, עמ' 10. ראה גם מבואו של ח"י קוהוט ערוך השלם, ח"א, עמ' VII) ובל' ערבי כשכאש ובלעז פפאורו והוא ענין רמון אבל לא עגול כמוהו ומלא זרע כחרדל וכשמנענעו קורא קיש קיש וכשינקב יצא הכל מן הנקב והוא מתוק ועושי ממונו שמן כמו משומשמן < Mak (שפות סלאביות) = *Papaver somniferum*; כשכאש - להלן רמב"ם; papavero (איט.) = *Papaver* (אוניברסיטת טרייסטה); רש"י (ר"ה יג ע"ב): מק < mac (צר. עת.) = *pavot* (צר. דרמשטטר ובלונדהיים, עמ' 91, ע' 663) = *Papaver* (ניקולוב, מילון, עמ' 778); ריבמ"ץ: (שביעית ב ז עמ' קנד-קנה): פ"י בערוך מקו בל' כנען ובלש' ערבי כשכש והוא ענין רמון אבל לא עגול כמוהו ומלא זרע כחרדל וכשמנענעו קורא קיש קיש וכשינקב יוצא הכל מן נקב והוא מתוק ועושי ממונו שמן כמו השמשמן < לעיל ערוך; כת"י פרמה (א עמ' 22): הפרגים פֶּאפֶּארי < *Papavar* (דיא. איט.) = *Papaver* (אוניברסיטת טרייסטה); רמב"ם (שביעית ב ז עמ' 144; חלה א ד עמ' 231): אלכ'שכ'אש < خَشخاش = *Papaver somniferum* (רמב"ם, ריונר, עמ' 318, ע' 401; עיסא, עמ' 134, ע' 7); תנה"י (עמ' 476, ערך 'פרג'): אלכ'אשכ'אש < לעיל רמב"ם; כפ"פ (פרק כו, עמ' תפד): אלכשכאש < לעיל רמב"ם; רע"ב (שביעית ב ז): כעין רמון מלא זרע והזרע שלו מקשקש בתוכו וקורי' לו בערבי כשכ"ש ובלעז פפ"אורוץ [ודומה לו בחלה א ד, ושם: כשכ"אש]. < לעיל ערוך; אלג'אמע (עמ' 105, ערך 'פרגין'): אלכ'שכ'אש < خَشخاش = *Papaver somniferum* (ווד, תימן, עמ' 67); מילון מהד' טובי (עמ' 113): כ'שכ'אש < לעיל אלג'אמע; מכה"מ (ב"א ד' 20, שביעית ב ועוד): כ'שכ'אש < خَشخاش = *Papaver somniferum* (סטיינגאס, עמ' 461; אחונדוב, עמ' 368); תפא"י (שביעית ב ז, סח ע"א): מֶאָהָן < *Mohn* (גר.) = *Papaver somniferum* (ון ווייק, מילון, א, עמ' 950; גרים, מילון, כ' 12, עמ' 2469).
2. זרעים גניזה א (אוק.). והפריגין אלמאש < ماش משמש כשם של כמה מיני קטניות, אך נראה שהכוונה היא למין תרבות הקרוב ל-*Vigna nilotica* (עיסא, עמ' 189, ע' 9; דינסמור ודלמן, עמ' 36, ע' 646a). מקורות ערביים המזכירים את ה-'מאש' מתכוונים ל-*Vigna radiates* (סינונים של *Phaseolus mungo*) אשר גדל במזרח ולא באזורנו. וראה באריכות עמר, גידולי, עמ' 95-92; זרעים גניזה ב: הפרגים אלמאש < לעיל זרעים גניזה א.
3. רנאה"י פ"א (שביעית כת"י לונ): ... אלא הזכירו האורז והדוחן והפריגין והשמשמן [כך במקור], ואמרו שאם זרע את אלארז ואלדכ'ן ואלד'רה ואלסמסם ... - נראה שמפרש 'פרגין' - 'ד'רה' < ذرة = *Sorghum bicolor* (עיסא, עמ' 16, ע' 17; עמ' 172, ע' 14; ח'לייד, פלורה, עמ' 166. סינונים של *Andropogon sorghum*; *Sorghum vulgare*).
4. המליצה (ש.ש. ד' 301): שאה דאנה < شاهدانه = *Cannabis* (סטיינגאס, עמ' 727; אחונדוב, עמ' 380; מוזפריאן, עמ' 98, ע' 1439).
5. פלדמן, משנה, עמ' 329-332.
6. פליקס, צומח, עמ' 127. ועיין גם שמש, הרקע, עמ' 185-187.
7. לעף, פלורה, ד, עמ' 73. זיהוי זה קשור, מן הסתם לסמיכות הפרגין לדוחן בכל האזכורים במשנה, וכן אולי לזיהוי רנאה"י פ"א. את הדוחן שבמשנה הוא מזהה עם המין הקרוב בתכונותיו, *Setaria italica* (זיפן איטלקי).